

URBANISTICKÁ VÝROČÍ

leden - únor 2000

Končící 20. století je pro mnoho oborů lidských činností vítanou příležitostí k úvahám o nejvýznamnějších představitelích daného oboru v uplynulém století a případně i tisíciletí. Zatím se takové ankety v architektuře a urbanismu neobjevily, ačkoliv i v nich nesporně existují určité osobnosti, které svým dílem poznamenaly celé epochy. Je ovšem spíše náhodou, že právě na prvé dva měsíce nastupujícího roku připadají životní výročí Ebenezera Howarda a Josepha Stübbena, kteří by se o zařazení do takového výběru mohli právem ucházet.

Dříve než se podrobněji věnujeme jejich významu, uvedme alespoň krátce zapomínaného všestranně talentovaného anglického architekta **Johna Buonarrotiho Papwortha** (24.1.1775 - 1847). Byl architektem a designerem, navrhoval vnitřní zařízení, lodě, zahrady i města. V roce 1818 napsal knihu o venkovském bydlení a krajinářské architektuře, kreslil návrhy fantastické architektury pro hraběte ze Shrewsbury a projektoval stavby pro württenberského knížete, V roce 1834 byl jedním z dvanácti zakladatelů Královského ústavu britských architektů.

Do dějin urbanismu se zapsal roku 1827 projektem města Hygeia, které chtěl asi podnikatel W. Ballock postavit v USA na břehu řeky Ohio pro imigranty z Evropy. Mělo to být „město odpočinku“ a ačkoliv nebylo postaveno, patří mezi charakteristické příklady vzorových měst své doby. Jeho autor se především snažil o vytvoření co nejpříznivějšího životního prostředí, jak to ostatně je vyjádřeno již v názvu města.

Půl století po Papworthovi žil a působil v Anglii **Edwin Chadwick** (24.1.1800 - 6.6.1890). Byl to právník a spisovatel, který našel své životní poslání ve státní správě. Kromě toho se dostal do kontaktu se svými významnějšími současníky jako byl J. Bentham nebo S. Mill a začal se stejně jako oni zajímat o sociální reformy. Především se snažil o zlepšení zdravotních podmínek obyvatelstva a své představy nejen publikoval, ale zároveň mohl uplatnit v komisi pro chudinské zákonodárství nebo v komisi pro regulování dětské práce v továrnách. Působení v obou

těchto komisích vedlo nakonec ke zlepšení tehdejšího velmi nedokonalého britského zákonodárství.

Toto působení přivedlo Chadwicka k zájmu o životní podmínky dělnictva a k sepsání Zprávy o výzkumu zdravotních podmínek pracujících ve Velké Británii, kterou vydal vlastním nákladem v roce 1842. Vyvrcholení jeho života představuje významný podíl na přípravě a schválení Zákona o veřejném zdraví v roce 1848. Ten je považován právem za počátek stavebního a urbanistického zákonodárství nejen ve Velké Británii, ale i v celé Evropě. Obsahuje totiž první stavební předpisy, určující hygienické podmínky pro řešení staveb, jejich oslunění, hustotu zastavění a podobně.

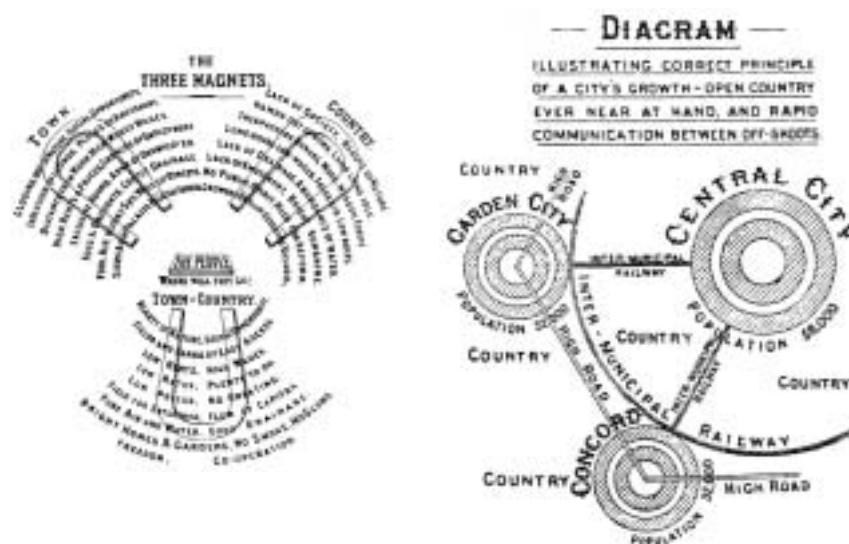
Na přelomu 19. a 20. století se hledáním vlastností ideálního města zabýval **Ebenzer Howard** (25.1.1850 - 1.5.1928). Neměl žádné architektonické nebo urbanistické vzdělání a dlouhou dobu působil v různých kancelářích a nakonec i jako komorní stenograf v britském Parlamentu. Již jako mladík se však začal zajímat o různé novinky a vynálezy a dokonce čtyři roky se pokusil pracovat jako farmář v USA, kam roku 1871 se svými přáteli emigroval. Po návratu do Anglie se začal zabývat myšlenkami na reformu osídlení v době, kdy se v Anglii a Londýně diskutovalo o problémech

tehdy již pětimilionového Londýna a jeho neudržitelném prostředí.

Své představy o reformě velkoměst vyjádřil v roce 1898 v knize, kterou vydal vlastním nákladem s titulem „Zítřek. Pokojná cesta ke skutečné reformě“. Byl asi sám překvapen, jak velký ohlas vyvolal tento spis, který byl krátce poté v roce 1902 poněkud upravený znovu vydán pod dnes všeobecně známým názvem „Zahradní města zítřka“.

Již roku 1899 byla založena „Společnost zahradních měst“, roku 1901 se v anglickém Bournvillu konala konference o zahradních městech a v tomtéž roce vzniklo sdružení, které si kladlo za cíl takové zahradní město postavit. K tomu skutečně došlo již v roce 1903, kdy se zahájila výstavba zahradního města Letchworth nedaleko Londýna. O rok později začal v Anglii vycházet časopis „Zahradní město“, který pod názvem Plánování měst a krajiny existuje dodnes.

Nový podnět získala v Anglii myšlenka zahradních měst po 1. světové válce, kdy E. Howard spolu se svými přáteli a stoupenci F. J. Osbornem, C. B. Purdomem a W. G. Taylorem vydali knihu „Nová města po válce“. Navrhovali v ní, aby se pro demobilizované vojáky postavilo sto nových zahradních měst. Když se však nic nedělo, ujal se Howard znovu iniciativu, shromáždil 500 liber

Obrázky na této a následující straně:
Howardovy principy zahradního města

a začal v roce 1919 stavět druhé zahradní město Welwyn, které je dodnes považováno za vzorové. Mezi tím se začala stavět i „zahradní předměstí“ jako je londýnský Hemel-Hampstead z roku 1908, která ovšem důslední stoupenci zahradních měst považovali za zradu na původních ideálech.

Howardův spis neměl ohlas jenom v Anglii, ale brzy též v zahraničí. Projevilo se to tím, že již v roce 1906 vyšel německý překlad jeho knihy, v roce 1911 ruský a v roce 1924 byla jeho kniha vydána nakladatelstvím Vesmír v českém znění pod názvem „Zahradní města budoucnosti“. Bylo to v době, kdy se již zahradní města skutečně po celé Evropě začala stavět. Patří mezi ně například, na okraji Drážďan postavené zahradní město Hellerau, iniciované v roce 1902 založenou Německou společností zahradních měst. Obdobná zahradní města se stavěla také ve Francii a jejich výstavbu zařadil pod názvem „města v zelených páslech“ do svého vládního programu obnovy amerického hospodářství prezident Roosevelt v roce 1933. Ostatně i britská „nová města“, která se začala stavět po 2. světové válce, se právem hlásí k tradicím zahradních měst.

Oceňování významu díla E. Howarda ovšem neznamená, že by bylo možno zapomenout na jeho předchůdce. Patří mezi ně sociální utopisté jako byl R. Owen nebo Ch. Fourier - i když on sám tvrdil že jejich spisy neznal. Stejně tak působilo nejen ve Velké Británii zvláště v 19. století, mnoho sociálních reformátorů a stavěla se různá vzorová města a sídlíště, která určitě neunikla jeho pozornosti.

Lze jen litovat, že ani ve Velké Británii nebyla doposud napsána kniha, která

by se pokusila alespoň ve své vlastní zemi nebo dokonce v celoevropském a celosvětovém pohledu zaznamenat vývoj myšlenky zahradních měst, její stoupence i kritiky a zejména početné realizace této myšlenky. Teprve pak by se ukázalo, jaký vliv měl Howard na urbanismus 20. století. Vždyť i Le Corbusier, obvykle považovaný za jednoznačného stoupence mrakodrapových velkoměst, nazýval tyto své projekty „vertikální zahradní města“. Ve svém projektu Města pro 3 miliony obyvatel z roku 1922 předpokládal, že 1 milion jeho obyvatel bude sice bydlet v kompaktním jádrovém městě, ale další 2 miliony měly žít v zahradních městech v jeho okolí.

Pro české vydání Howardovy knihy napsali úvod O. Fierlinger, A. Kubíček a O. Cmud, kteří již tehdy uváděli první

příklady zahradních měst, jako je pražská Ořechovka. E. Howard v předmluvě českého vydání, adresované „národu česko-

slovenskému“, vyjádřil naději, že brzy na stane chvíle, kdy v Československu budou stavěti zahradní města, jež se nejen vyrovnají městům v naší zemi, nýbrž je značně předčí. Doufám, že v nedaleké době všichni velcí národové světa budou se v ušlechtilém závodění snažit, aby překonali druh druhů v tomto důležitém a pokojném díle“.

Současníkem E. Howarda byl **Hermann Joseph Stübgen** (10.2.1845-8.12.1936). Na rozdíl od něj měl však architektonické školení, které dokončil v roce 1870 na berlínské Stavební akademii. Brzy nastoupil do služeb nejvýznamnějších německých měst jako byly Cáchy, Kolín, Münster a posléze Frankfurt nad Mohanem. V jejich službách se

převážně orientoval na urbanistickou činnost, což se promítlo i do jeho projektů. V roce 1880 získal společně s K. Henricim cenu v soutěži na regulační plán Kolína nad Rýnem a jeho největším úspěchem byla jedna ze dvou prvních cen na generální regulační plán Vídně v roce 1893. Jeho odborná pověst se neustále rozšiřovala a tak byl až do svého pozdního věku zván do porot na urbanistické projekty měst v celém světě a ještě rok před svou smrtí se jako devadesátiletý účastnil soutěže na regulační plán španělského Bilbaa.

Do dějin německého a světového urbanismu vstoupil především svou knihou „Stavba měst“, která vyšla v roce 1890 v Darmstadtu. Byla to vůbec první souhrnná práce, kterou lze v tom nejlepší slova smyslu označit za přehled tehdejšího stavu evropského urbanismu a zároveň za praktickou příručku pro ty, kteří se plánováním a stavbou měst zabývají. Stübben se v knize projevil jako stoupenec haussmannovského urbanismu, což se ostatně promítalo i do jeho vlastních projektů. O významu jeho knihy svědčí, že byla znovu vydána v roce 1907 ve Stuttgartu, přičemž autor do ní pečlivě vnesl všechny nové poznatky a podněty. Tak například podstatně rozšířil tematiku památkové péče, kterou velmi moderně chápal v urbanistickém měřítku. Požadoval, aby byly v územních plánech zvláště označovány památkově chráněné objekty, u nichž „jen skutečná potřeba opravňuje určité zásahy“. Jeho kniha se dočkala ještě za jeho života dalšího třetího a opět pečlivě doplněného vydání v roce 1924 v Lipsku a dodnes si zaslouží pozornost a obdiv.

Ze Stübbenových studií v odborných časopisech je právě dnes aktuální jeho stať o velkoměstě budoucnosti. Byla otištěna v roce 1902 v německém časopise „Die Umschau“, který se věnoval „přehledu o pokroku a vývoji v širokém oboru vědy, techniky, literatury a umění“. Polemizoval v ní s názory Američana B. Archera, který již tehdy předpokládal, že za sto let budou mít velkoměsta 20, 30 až 40 milionů obyvatel na území o poloměru 100 km a jejich hlavním problémem se stane doprava. Stübben mu vytýkal „americké myšlení“ a ve dvou následujících číslech časopisu navázal na svou polemiku rozsáhlým výkladem svých představ o budoucím uspořádání měst, které by mělo vycházet především z aspektů hygienických, hospodářských, společenských a uměleckých.

V holandském urbanismu nelze opomenout působení **Jakoba Johanna Pitera Ouda** (9.2.1890-5.4.1963). Je znám především jako jeden ze zakladatelů skupiny De Stijl a důležitá postava holandské architektonické avantgardy. Ve své funkci hlavního architekta Rotterdamu se věnoval urbanismu a podílel se na projektování a výstavbě nového rotterdamského satelitu Hook van Holland v letech 1924-27. Jeho teoretický odkaz je obsažen v jeho početných statích a v knize o holandské architektuře, která vyšla v roce 1927.

Z mnoha evropských architektů, kteří v průběhu 20. století působili v USA, patřil mezi všestranně nejúspěšnější **Victor David Gruen** (18.6.1903-14.2.1980). Narodil se ve středostavovské rodině ve Vídni, kde vystudoval stavební průmyslovku. Brzy začal pracovat v architektonických kancelářích a zároveň studoval na mistrovské škole Petra Behrense na Akademii výtvarných umění.

Začal se uplatňovat jako architekt, avšak v červnu 1938 musel z rasových důvodů emigrovat do USA. Tam se zprvu dosti obtížně probíjel, aby nakonec prožil závratnou kariéru se svou firmou Victor Gruen Associated, která se stala jednou z největších architektonických kanceláří v USA. Příčinou tohoto úspěchu byly projekty velkých nákupních center na okrajích amerických měst. Již v roce 1954 to byl Northland Center v Detroitu, který se pak stal vzorovým řešením pro mnohé další návrhy. Kromě pionýrských projektů velkých předměstských nákupních středisek se zabýval také návrhy obnovy a výstavby městských center jako byl z roku 1955 projekt pro Fort Worth nebo z roku 1959 pro Rochester. Tyto projekty se staly známými nejenom v USA. V červnu 1968 se Gruen vzdal vedení své veleúspěšné a velké firmy, krátce ještě působil v Los Angeles a v roce 1967 založil filiálku své nové malé projektové kanceláře ve své rodné Vídni. I tam se zabýval především urbanistickými projekty a založil nadaci Centrum Victora Gruena pro plánování prostředí.

V posledních letech svého života, kdy od roku 1973 žil převážně ve Vídni, se věnoval projektu přestavby centra svého rodného města, v němž v únoru 1980 zemřel. Architektonická kancelář, kterou založil v Los Angeles, dodnes úspěšně v USA pracuje.

Je téměř neuvěřitelné, že při vedení své kanceláře a při práci na mnoha projektech našel čas pro napsání několika

knih jako je například „Srdce našich měst“, nebo „Přežití našich měst“. Lze v nich nalézt mimo jiné kritiku zhoubného působení velkých předměstských nákupních středisek, na jejichž výstavbě vybudoval svou americkou kariéru.

Velkým přítelem naší země a obdivovatelem Prahy byl významný skotský architekt **Percy Edwin Alan Johnson-Marshall** (20.1.1915-23.10.1993). Jeho život byl naplněn rozsáhlou prací na projektech budov i celých měst. Byl hlavním architektem Coventry, působil také jako profesor urbanismu na univerzitě v Edinburgu, byl zaměstnán na poválečném Ministerstvu pro územní plánování a významně se podílel na poválečné obnově Londýna. Z jeho teoretických prací si zaslouží dodnes pozornost kniha „Přestavba měst“ z roku 1966, do níž vložil své bohaté zkušenosti.

Mezi výročími prvních dvou měsíců nového roku nelze opomenout, že v únoru 1920 byly v mladé Československé republice přijaty významné a velmi moderní zákony o vytvoření Velké Prahy a zřízení Státní regulační komise, která urbanisticky řídila veškerou výstavbu v nově vzniklé aglomeraci i v jejím zázemí. Možná, že by bylo užitečné se zamyslet nad tím, proč se ještě po 80 letech opomíjejí mnohé z tehdejších zásad, jejichž uplatnění by bylo dodnes určitě ještě užitečnější než tehdy.

Jiří Hruža